

Mladen Stajić*Institut za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu*

mladen899@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-4222-2261>

Politika proricanja i proricanje politike: Kremansko proročanstvo od nastanka do Prvog svetskog rata¹

Apstrakt: Značajni događaji u istoriji Srbije opisani su u različitim verzijama „Kremanskog proročanstva”, koje je tokom vremena trpelo konstantna dopisivanja i izmene. U ovom radu biće napravljen osvrt na nastanak i inicijalnu političku utilizaciju predviđanja vidovitih članova porodice Tarabić u periodu neposredno pre, tokom i nakon Majskog prevrata. Namera je da se pokaže način na koji su predviđanja budućnosti države, naroda i sudbine vladara inkorporirana u dnevnu politiku i medijski instrumentalisana krajem 19. i početkom 20. veka, pri čemu je politika imala presudni uticaj na konačan oblik samih predviđanja. Studija slučaja početne faze formiranja ovog narativa, s posebnim osvrtom na ulogu Pere Todorovića i Čedomilja Mijatovića, ima za cilj da pokaže da se njegova prvenstvena društvena funkcija ne nalazi u proklamovanom proricanju budućih događaja, već u legitimisanju sadašnjosti u skladu s aktuelnim političkim okolnostima.

Ključne reči: politička proročanstva, proricanje, predviđanje budućnosti, Kremansko proročanstvo, Tarabići, Majski prevrat

Kremansko proročanstvo predstavlja skup predviđanja koja se pripisuju navodno vidovitim članovima porodice Tarabić iz sela Kremna, koje se nalazi u Opštini Užice, u Zlatiborskom okrugu. Prema verovanju, Miloš Tarabić (1809-1854) i njegov sinovac Mitar Tarabić (1829-1899) uspešno su predvideli brojne važne političke događaje u istoriji Srbije i njihova predviđanja u delu javno-

¹ Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu - Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03-66/2024-03/200163)

sti smatraju se u potpunosti ostvarenim. Autorstvo nad ovim proročanstvom, međutim, ne može se sa sigurnošću pripisati proklamovanim prorocima, jer su Miloš i Mitar Tarabić bili nepismeni, a jedina pisana svedočanstva o navodnim predviđanjima nastala su posredno, u godinama nakon njihove smrti. Pored toga, sadržaj proročanstva je kroz istoriju značajno menjan, dopisivan i prilagođavan aktuelnim društvenim okolnostima i danas, više od jednog veka nakon njegovog nastanka, ono predstavlja „živi organizam” koji je sposoban da u sebe utka savremene političke događaje i ličnosti.

U procesu konstrukcije Kremanskog proročanstva, od njegovog nastanka do danas, moguće je izdvojiti četiri različita vremenska perioda u kojima je dolazilo do njegove intenzivne instrumentalizacije i povećanog interesovanja javnosti za njegov sadržaj. Prvi je vezan za sam početak dvadesetog veka, kada su novinar Pera Todorović i političar Čedomilj Mijatović, u brojnim feljtonima u štampi o zbivanjima na dvoru po prvi put povezali Kremansko proročanstvo sa sudbinama srpskih vladara i dešavanjima u politici i diplomatiji. Drugi period vezan je za ulogu prote Zaharija Zaharića i doktora pravnih nauka Radovana Kazimirovića, koji su u vreme početka Prvog svetskog rata definisali proročki kult Tarabića i pobrojali predviđanja na koja će se oslanjati i svi kasniji istraživači, pisci i poklonici proročanstva. Kazimirovićeve izmenjene i dopunjene verzije predviđanja pojavljivale su se sve do početka Drugog svetskog rata, a danas se smatraju jednim relevantnim i autoritativnim izvorom, premda su predviđanja zabeležena posredno, iz treće ruke, mnogo godina nakon smrti proroka. Treći period u popularizaciji proročanstva otpočinje u osamdesetim godinama dvadesetog veka i vezan je za Dragoljuba Golubovića i Dejana Malenkovića, koji su u brojnim izdanjima u naredne dve decenije potpuno redefinisali, izmenili i prilagodili sadržaj aktuelnim političkim okolnostima. Konačno, poslednja faza vezuje se za *fin de siècle* i velike društvene potrebe izazvane bombardovanjem SR Jugoslavije 1999. godine, Petooktobarskom revolucijom i pratećom promenom režima, jer su ovi događaji bili prožeti intenzivnom političkom instrumentalizacijom Tarabića i njihovih vizija budućnosti. Pored toga, ova faza uključuje i naknadnu političku upotrebu Kremanskog proročanstva od strane brojnih relevantnih aktera javnog života, koja je u različim oblicima nastavila da egzistira sve do danas.²

U ovom radu biće podrobno prezentovana prva faza, s idejom rekonstrukcije toka formiranja proročanstva i njegovog oblikovanja pre, tokom i nakon Majskog prevrata, kako bismo uvideli način političke upotrebe profetičkih narativa u lokalnom kontekstu i njihove uloge u izgradnji autoriteta političkih aktera i legitimisanju njihovih postupaka u aktuelnom trenutku početkom dvadesetog veka, nauštrb proklamovanog predviđanja budućih događaja.

² O prvom predlogu trofazne periodizacije (Antonić 2002, 116-126).

Prvi pisani tragovi o proročanstvu krajem 19. veka

Najstarije pisano svedočanstvo o predviđanjima Tarabića i jedino poznato pominjanje proroka nastalo za vreme života jednog od njih pojavilo se u radu etnografa Milana Đ. Milićevića pod nazivom *Život Srba seljaka* iz 1894. godine (Milićević 1894, 77). Vredan pomena je i podatak da je Milićević svoje kapitalno delo inicijalno počeo da objavljuje u *Glasniku srpskog učenog društva*, u tri zbirke beležaka (br. 22, 37 i 45) štampane u intervalu jedne decenije (1867-1877), ali u njima nije bilo pomena fenomena narodnog prorokovanja, kojem će u monografiji posvetiti posebno poglavlje, s kratkim pasusom koji se odnosi na izvesnog kremanskog vidovnjaka. U njemu nema pomena konkretnih predviđanja, a ime proroka u ovom izvodu (Lazo/Lazar), međutim, ne odgovara imenima poznatih proroka iz porodice Tarabić, što je kasniji najpoznatiji popularizator Kremanskog proročanstva, Radovan Kazimirović, pripisao slučajnoj grešci (Kazimirović 1999, 494). S obzirom da su Milićević i prota Zarija, koji je bio kum porodici Tarabić i Kazimiroviću detaljno preneo predviđanja ovih proroka, bili po sopstvenom svedočenju drugovi iz detinjstva (Milićević 1931, 268) i da su o proročanstvu međusobno razgovarali (Kazimirović 1999, 494), ovakva greška je malo verovatna. Ovaj izolovani slučaj pominjanja Kremanskog proročanstva u 19. veku u Srbiji, nije ipak imao dalekosežne političke reperkusije. Sam Milićević je u poglavlju posvećenom prorokovanju pored Tarabića pomeno još petoro vidovitih ljudi, kojima je, stiče se utisak, pripisao veći značaj i posvetio znatno veću pažnju (Milićević 1894, 77-86).³

U uglednom britanskom listu *The Review of Reviews* urednika Vilijama Tomasa Steda, međutim, 1899. godine objavljen je na engleskom jeziku članak o kralju Milanu Obrenoviću, inspirisan nedavnim neuspešnim pokušajem Ivanjdanskog atentata, u čijem je delu pomenut niz predviđanja neimenovanog „proroka iz Užica” (Stead 1899, 129-131). Autor pominje da je u vreme kada je budući kralj bio dečak, smrt njegovog strica, kneza Mihajla Obrenovića, navodno bila obznanjena od strane izvesnog priprostog seljaka u ovom gradu rečima: „Ubiše mog knjaza!”, u trenutku dok se sam atentat odvijao u Košutnjaku. Iako je inicijalno percipiran kao „ludak” od strane predstavnika javnog reda i mira, nakon što je posle dva sata stigao telegram sa vestima koje su potvrdile njegove reči, on je priveden kao potencijalni saučesnik. Tokom unakrsnog ispitivanja svedočio je da o atentatu nije ništa ranije znao i da je samo iskusio upečatljivu viziju ubistva kneza pred svojim očima, koja ga je ophrvala i gotovo prinudila da je javno podeli. Kako policijska istraga nije

³ Pomenuti vidovnjaci su Ilinka iz Sipa, Jovanka Veličković Sarmakeša iz Leskovca, Mileta Živadinović iz Žlna, Starac Stanj Ščekić iz Babina i Leša Dijaković Samouki iz Krajine.

razotkrila njegovu upletenost u napad, nakon nekoliko dana je oslobođen. Pre puštanja na slobodu, međutim, autor tvrdi da je veliki broj lica, uključujući jednog lekara, s njim obavio razgovore i o tome napravilo beleške koje nisu objavljene. Tom prilikom ovaj čovek je izneo tvrdnju da je oduvek imao proročki dar i navodno otkrio puno toga što tek treba da usledi. U trenutku objavljivanja ovog članka u Londonu svi ti značajni politički događaji već su bili deo prošlosti, uključujući dolazak na presto dečaka po imenu Milan, čija će vlast biti prožeta brojnim nesrećama, izgubljenim ratom, raspuštanjem parlamenta, krunisanjem i gubljenjem krune, a lična sudbina nesrećnim brakom, rođenjem sina i razvodom (Stead 1899, 131). Autor u članku pominje i predviđanje tri pokušaja atentata na Milana Obrenovića, od kojih će prva dva biti neuspešna a treći rezultovati njegovom smrću, te zloslutno zaključuje da, kako su se do tada već odigrala dva neuspešna pokušaja, kralju preostaje još samo da nervozno sačeka svoje ubistvo.⁴ Premda po svom sadržaju pionirski, ovaj tekst ipak nije imao odjeka u domaćoj štampi. Stoga možemo da zaključimo da je medijska politička instrumentalizacija Kremanskog proročanstva u Srbiji zapravo otpočela tri godine kasnije, u novinskim tekstovima nastalim pod pokroviteljstvom Pere Todorovića.⁵

⁴ Iako se u članku pominju dva atentata na Milana Obrenovića, istorija beleži tri neuspešna pokušaja njegovog ubistva – Terazjska bomba (1871), Ilkin atentat (1882) i Ivanjdanski atentat (1899); kao i dva incidenta za koja nije u potpunosti razjašnjeno da li predstavljaju pokušaje atentata ili nesrećne udese – Smederevski nameštaj (1871) i iskakanje propuštenog voza iz šina u Pešti (1884).

⁵ Pera Todorović (1852-1907) jedna je od najznačajnijih ličnosti u političkom životu Srbije s kraja XIX veka i tvorac modernog srpskog žurnalizma. U politiku je ušao veoma mlad, kao organizator prve socijalističke manifestacije *Crveno barjače* u Kragujevcu 1876. godine, a trajan pečat ostavio kao najistaknutiji saradnik Svetozara Markovića i kao osnivač Radikalne stranke, uz Nikolu Pašića. Njegov politički rad usko je povezan s novinarstvom. Bio je vodeći novinar brojnih socijalističkih listova i pokretač prvog socijalističkog časopisa *Rad*. Stvorio je prvi moderan i visokotiražan list *Male novine* koje se mogu smatrati pretečom tabloidnih novina u Srbiji. Nakon Timočke bune bio je osuđen na smrt. Tada je uputio pismo kralju Milanu, nudeći mu sporazum s Radikalnom strankom. Kralj ga je pomilovao, preinačivši kaznu u desetogodišnju robiju, i s njim sklopio dogovor o posredovanju prijema Radikalne stranke u vladajuću koaliciju. Zbog ovog dogovora koji Radikalna stranka nije prihvatila, nakon puštanja na slobodu amnestiranih radikala, Pera Todorović je proglašen za izdajnika i 1886. godine isključen je iz stranke. Od tada počinje njegova vezanost za dinastiju Obrenović i dugogodišnji sukob s radikalima. U periodičnom glasniku *Ogledalo*, koji je sam pokrenuo, u memoarskom duhu je istakao da je vodio dugu borbu zbog koje je pet godina proveo u izgnanstvu, dvadeset puta bio zatvaran i hapšen, osuđen na 27 godina zatvora, u zatvoru proveo gotovo 6 godina, jednom bio osuđen na smrt, a četiri puta jedva spasao živu glavu. Umro je 7. oktobra 1907. godine u 55. godini života (Perović 1983, 171).

Konstrukcija narativa – period uoči Majskog prevrata

Prvi značajan talas u javnom promovisanju i politizaciji proročanstava u Srbiji otpočeo je 30. aprila 1902. godine, kada se u časopisu *Male novine* pojavio tekst pod naslovom „Jedno proročanstvo”, iako u njemu, zapravo, nisu spomenuti Tarabići, ni selo Kremna. Ta veza uspostavljena je nastavcima koji su usledili nakon intrigantnog prvenca, prošaranog pompeznim najavama o razotkrivanju intime vladarske porodice. Ovi nastavci napisani su s ciljem podgrevanja velikog interesovanja javnosti uzrokovanog inicijalnom tvrdnjom o postojanju tajnog državnog dokumenta posvećenog proročanstvu, koje je navodno predviđelo brojne prelomne političke događaje iz prošlosti i sadašnjosti, što govori i o kapitalnim stvarima koje tek treba da se dogode.

U prvom, pionirskom novinskom tekstu o proročanstvu osnov mita o vidovitim prorocima može se pronaći u pokušaju pridavanja legitimiteta želji kralja Milana Obrenovića da se razvede od svoje supruge, kraljice Natalije (Antonić 2002, 25). Ovoj, naizgled banalnoj kraljevoj nameri, oštro su se protivili njegovi savetnici i visoki politički velikodostojnici, smatrajući je suprotnom državnim interesima. Zato je autor članka suptilno ponudio tumačenje po kome je kralj pribegao pozivanju na proročanstvo staro dvadeset godina, koje je navodno predviđalo ovakav rasplet, kako bi svoju nameru predstavio kao neminovnost sudbine. Članak nas, naime, vraća u leto 1888. godine, kada je, po tvrdnji autora, „kobna domaća zavada između kraljevskih supruga bila u najvećem jeku” (Todorović 1902a). Na jednom sastanku ministara u Ministarstvu spoljnih poslova Čedomilj Mijatović,⁶ tadašnji ministar finansija i spoljnih poslova, podneo je izveštaj o

⁶ Čedomilj Mijatović (1842-1932) bio je srpski ekonomista, književnik, istoričar, političar i diplomata, koji je svoju profesionalnu karijeru vezao za kralja Milana Obrenovića. Zalagao se za modernizaciju Srbije uz odbacivanje celog političkog nasleđa i izgradnju liberalno-demokratskih institucija po ugledu na zapadne zemlje. U svojoj državničkoj karijeri šest puta je bio ministar finansija, tri puta ministar inostranih dela, osnivač Narodne banke i vođa Srpske diplomatije i uspešan pregovarač nakon Srpsko-bugarskog rata 1885. godine, kada je Srbija izgubila rat, a sačuvala teritoriju i postigla pobedu za pregovaračkim stolom. Pred kraj političke karijere bio je ambasador Srbije u Londonu. Pored svega ovoga bio je jedan od najomiljenijih književnika svoga doba, cenjeni istoriograf, posrednik između srpske i engleske kulture, prevodilac i dugogodišnji novinski dopisnik iz Londona. Kao bliski saradnik kralja Milana bio je izraziti protivnik njegove abdikacije i, nakon afere koja je oko toga izbila, napušta Srbiju i odlazi u London 1889. godine. Za ambasadora je postavljen tek šest godina kasnije, a 1903. odlazi u penziju. Polovinom 1914. godine kralj Petar I Karađorđević i predsednik vlade Nikola Pašić nude mu da postane skopski arhiepiskop i kasnije bude unapređen u patrijarha, što je on odbio, obrazlažući kasnije da ne veruje u sve crkvene dogme. Iako je bio verujući pravoslavni hrišćanin, od studentskih dana interesovao se za spiritizam (Radić

svom razgovoru s kraljem Milanom Obrenovićem, u kome je on navodno izneo tvrdnju da je razvod sudbinski predodređen i prorečen pre dvadeset godina, o čemu je bio upoznat i tadašnji premijer Nikola Hristić (Todorović 1902a). U odgovoru predsednika vlade po prvi put se pominje notorna fascikla iz arhive Ministarstva unutrašnjih poslova, koja je, prema tvrdnji autora teksta, nastala 1868. godine, za vreme Hristićevog prvog premijerskog mandata. Fascikla je postala sveti gral svih budućih istraživanja Kremanskog proročanstva, jer je navodno sadržala dokumenta o političkim predviđanjima brojnih značajnih istorijskih događaja u vremenskom rasponu od jednog stoleća, među kojima se ističe predskazanje atentata na kneza Mihaila Obrenovića u Košutnjaku te godine.

Premda stvarno postojanje ove tajne fascikle nikada nije dokazano, ovaj članak je pokrenuo legendu koja je opstala do danas i koja je uverila brojne poklonike kremanskih proroka u autentičnost njihovih predviđanja. Čak i zvanična potvrda državnih organa iz 1928. godine u kojoj se tvrdilo da ta fascikla nikada nije postojala omanula je u nameri da suzbije verovanje u autentičnost i istinitost ove legende.⁷ Pragmatični Pera Todorović predosetio je potencijal ovakve priče i kontinuirano je u feljtonu u *Malim novinama*, koji je trajao neverovatnih 300 nastavaka, obećavao otkrivanje misterioznog sadržaja fascikle, po pravilu u „narednom broju časopisa”, ali ona nikada zapravo nije ugledala svetlost dana.⁸ Već u prvom sledećem izdanju feljtona, svega devet dana kasnije, došlo je do verovatno prve poznate izmene sadržaja proročanstva, koje je u ovoj fazi ionako bilo oskudno. Tvrdnja da je predviđanje govorilo o razvodu kralja Milana Obrenovića zamenjena je tezom po kojoj se proročanstvo zapravo odnosilo na kraljevu abdikaciju. Čedomilj Mijatović je u svom demantiju Todorovićevih tvrdnji objasnio da kralj nije pomenuo proročanstvo kada je saopštio odluku o razvodu 1888, već je o tome bilo govora 19. februara 1889. godine, kada je članovima svog kabineta obelodanio nameru o povlačenju s prestola (Mijatović 1902a).

Značajan pomak, međutim, napravljen je u sledećem feljtonu, gde je po prvi put uspostavljena direktna konekcija između navedenih predviđanja i Kremanskog proročanstva. Mijatović je na početku trećeg nastavka opisao kako je još 1875. godine, nakon raspuštanja parlamenta, prvi put od jednog poslanika iz Užica čuo svedočanstvo o proroku koji je navodno predvideo brojne političke događaje, uključujući i taj čin. Tu se pojavljuje novo ime proroka (Mateja), koje ne odgovara imenima poznatih Tarabića, a nigde se čak ni ne spominje prezime

2009, 170-185), a u Londonu se zblížio s Vilijamom Stedom, rektorom birmingemskog univerziteta i aktivno učestvovao u njegovim spiritističkim seansama, o čemu će kasnije biti više reči (Mijatovich 1915, 90-92). Umro je u Londonu 1932. godine siromašan i zaboravljen od svojih sunarodnika (Marković 2006, 382-390; Petrović 2014).

⁷ O demantiju državnih organa pisao je Kazimirović (Kazimirović 1928).

⁸ Premda je serijal trajao veoma dugo, kao što ćemo videti svega prva tri teksta na direktan ili indirektan način govore o Kremanskom proročanstvu.

čuvane proročke porodice. Jedina zajednička stavka s kasnijom verzijom narativa je da je prorok iz sela Kremna, što je, kao što je već objašnjeno, Milićević u svojoj studiji tvrdio još krajem devetnaestog veka. U nastavku teksta, međutim, Mijatović po prvi put u medijima u Srbiji retroaktivno otkriva izvesna politička „predviđanja”, koja su se u potpunosti ostvarila. On tvrdi da mu je nakon sastanka s poslanikom iz Užica, Milan Obrenović, koji je u to vreme nosio titulu kneza, u tančine prepričao sadržaj proročanstva. Proročanstvo je navodno uključivalo predviđanja da će Knez Mihajlo biti mučki ubijen, da će za kneza doći mladić umesto koga će vladati komisija od tri člana, da će se mladi knez oženiti, ali da će biti nesrećan u braku, da će imati jednog sina, voditi nekoliko ratova, proširiti zemlju, dobiti kraljevsku krunu, ali mlad abdicirati i u inostranstvu umreti i biti sahranjen (Mijatović 1902b).

Frapantna preciznost ovih predviđanja može se pripisati činjenici da su ona obelodanjena 1902. godine, kada su svi pobrojani istorijski događaji već postali deo prošlosti, uključujući i smrt kralja Milana Obrenovića, koji je preminuo u Beču godinu dana pre toga, a čije se predviđanje značajno razlikuje od spomenutog predviđanja o trećem uspešnom atentatu na kralja iz časopisa *The Review of Reviews*, objavljenog za njegova života pod palicom Vilijama Tomasa Steda tri godine ranije u Londonu. Slično Stedu, Mijatović se ogradio od iznošenja predviđanja koja se odnose na stvari koje tek treba da se dogode, tvrdeći pritom da takva predviđanja svakako postoje, ali da ih on ne može javno saopštiti. Bio je, međutim, dovoljno uviđavan da prepriča jedno predviđanje budućih događaja koje će s vremenom zadobiti kulturni status i biti uključeno u sva kasnija izdanja Kremanskog proročanstva. Reč je o predviđanju po kome će u Srbiji nastupiti užasno vreme u kome će živi zavideti mrtvima, ali da će nakon velikih nedaća uslediti doba blagostanja, u kome će ljudi žaliti što njihovi pokojni bližnji nisu imali prilike da iskuse takav srećan život (Mijatović 1902b). Očigledno, ovo veoma maglovito predviđanje može se primeniti na gotovo svaki period krize i društvene turbulencije, kao svojevrсно svetlo nade na kraju mračnog tunela. Sam pojam „zlatnog doba” suštinski podrazumeva mitsku atemporalnost, tj. vanvremensku komponentu koja onemogućava njegovo precizno datiranje (Stajić 2020, 304).

U naredna dva nastavka ovog feljtona u *Malim novinama* nije više bilo pomena proroka, niti obrazlaganja sadržaja proročanstva, već je u njima primetan pokušaj Čedomilja Mijatovića da uveri čitaoce u postojanje koncepta sudbine i ljudi sposobnih da predvide budućnost (Mijatović 1902c; Mijatović 1902d). Cilj ovih tekstova evidentno je bio da legitimise kraljevu odluku da se razvede i abdicira, jer su ti postupci Milana Obrenovića tumačeni u ključu neminovnosti sudbine. Mijatović je, međutim, ovaj cilj svog svedočanstva jasno demantovao, tvrdeći da je bio rukovođen isključivo željom da javnosti saopšti istinu o pomenutim političkim događajima u kojima je sam učestvovao i da istovremeno

pokrene istraživanje oblasti koja ga je lično intrigirala (Mijatović 1902d; Radić 2009, 170-185). Uprkos svojoj izraženoj religioznosti, Mijatović je iskreno verovao u spiritizam i postojanje magije i vidovitosti, što je po njegovom svedočanstvu započeto još u mladalačko doba pod uticajem priča iz detinjstva njegove majke, a kasnije nastavljeno kontaktom i sudelovanjem u aktivnostima uticajnih nemačkih i britanskih okultista tog vremena (Miyatovich 1915, 81-94; Radulović 2024, 78).⁹ Smatra se da je i njegov brak s Elodijom Loton, veoma religioznom pripadnicom Vezlijanske protestantske crkve,¹⁰ presudno uticao na Mijatovićeve nekonformistički odnos prema veri (Marković 2001, 251). Spiritizam je u to doba bio deo „intelektualne mode”, izuzetno popularan i rasprostranjen u Evropi, a postojale su i razgranate međunarodne institucionalne mreže za širenje tekstova i ideja inspirisanih njime, naročito među višim društvenim slojevima (Radulović 2024, 76). Radmila Radić ističe da su upravo predstavnici elite doneli spiritizam u Srbiju već u drugoj polovini 19. veka, ali da je on kasnije popularizovan i prilagođen lokalnom kulturnom kontekstu formiranjem svojevrsnog amalgama s narodnim pravoslavljem, čemu je doprineo tzv. bogomoljački pokret (Radić 2009, 139-227; Radulović 2024, 2-11). Mijatović se smatra jednim od prvih i, svakako, najznačajnijih srpskih spiritista, koji je i tokom boravka u inostranstvu ostao u kontaktu sa srpskom sredinom i značajnim promoterima lokalnog spiritizma i bogomoljačkog pokreta, poput Milana Bozoljca (Radulović 2024, 78). Kao svojevrсна spona između njegovih ezoteričnih ubeđenja i uloge u formiranju kremanskog mita, vredna pomena je i činjenica da je Mijatović krajem 1902. godine objavio u Pešti kraću spiritističku studiju pod naslovom *Andeli i duhovi iz drugog neba i kremanska bića*, do koje danas, nažalost, nije moguće doći (Radić 2009, 178).

⁹ Mijatovićevu majku je kao šestogodišnjakinju otela starica, vlaška vračara iz Arada, s kojom je provela narednih šest godina, pre nego što su je roditelji ponovo pronašli i povratili (Mijatović 2008, 12-15). Tokom tog perioda lično je prisustvovala brojnim neobjašnjivim prorokovanjima i epifanijama koje je kasnije detaljno prepričavala svom sinu. Mijatoviću je, po njegovom svedočenju, još kao četrnaestogodišnjem dečaku sve važne životne događaje predvideo lokalni ulični prodavac, uključujući obrazovanje u inostranstvu, interakciju s brojnim monarsima i brak sa starijom, siromašnom partnerkom. O prorokovanju i okultnom Mijatović je, između ostalih, diskutovao s kraljem Milanom, kraljicom Natalijom, kraljem Aleksandrom i Dragom Mašin. Tokom boravka u Londonu, pod uticajem okultiste Vilijama Steda, pisustvovao je brojnim spiritističkim seansama prizivanja duhova (uključujući bliske srodnike i istorijske ličnosti, poput kralja Aleksanda i cara Dušana), otvorio je Okultni klub u Pikadiliju i tvrdio je da je dve godine živeo u ukletoj kući s duhom koji se svake noći pojavljivao pred njegovim očima (Miyatovich 1915, 81-94).

¹⁰ Vezlijanska protestantska crkva nastala je u SAD cepanjem od metodističke crkve, prvenstveno zbog neslaganja oko pitanja ropstva i otvorenog podržavanja abolističkog pokreta od strane njenih članova.

Evidentno je, dakle, da Pera Todorović, otac tabloidnog novinarstva u Srbiji, u čijem je pisanju „nemoguće utvrditi šta je memoar a šta fikcija, šta je roman a šta novinarstvo” (Radulović 2024, 386), i Čedomilj Mijatović, posvećeni spiritista i pasionirani istraživač paranormalnih pojava, svakako nisu imali isti pristup navodnim proročanstvima i vidovnjaštvu. Kako zaključuje Nemanja Radulović, za Mijatovića je Kremansko proročanstvo postalo dokaz postojanja sveta duhova, a Todoroviću je poslužilo u njegovim novinarskim i komercijalnim poduhvatima (Radulović 2024, 387). S okončanjem prvog feljtona, međutim, nesumnjivo su zajedno, iz različitih pobuda, postavili temelje kremanskog mita i rasplamsali interesovanje javnosti za ovu temu.

Stoga su isti autori, svega sedam dana kasnije, u istom časopisu otpočeli novi serijal tekstova koji je opisan kao „istorijski roman iz srpske prošlosti”. Iako je ovaj feljton nosio identičan naziv, „Jedno proročanstvo“, tokom celokupnog perioda njegovog štampanja, od 5. juna 1902. do 9. januara 1903. godine, nije bilo govora o političkim predviđanjima proroka iz Kremana. Serijal od 203 nastavka bio je posvećen isključivo dvorskim intrigama vezanim za 1858. godinu i tek je u poslednjem broju ovog romana pojašnjeno da objavljivanje dugo očekivanog sadržaja proročanstva tek sledi (Mijatović 1903a).

U trećem feljtonu, međutim, samo je produžena prethodno ustanovljena praksa praćenja političkih tračeva. Zato ni u devedeset tri nastavka, koliko je objavljeno do 6. maja 1903. godine, još uvek nije adresirana misterija Kremanskog proročanstva. Kao i u poslednjem tekstu drugog feljtona, završni članak trećeg, ponovo je najavio štampanje sledećeg, četvrtog serijala, za koji je obećano da će se konačno pozabaviti temom po kojoj je ova novinarska epopeja i ponela naziv. Jedini značaj ovog, do tada poslednjeg, poglavlja romana u nastavcima za našu temu je što se u njemu po prvi put pominje Miloš Tarabić, osoba koja će kasnije postati simbol samog Kremanskog proročanstva.¹¹

Iako je, dakle, inicijalno najavljeno da će roman „Jedno proročanstvo“ imati dva dela, autori su obelodanili nameru o početku štampanja poslednje, treće knjige u nastavcima za 1. jun 1903. godine, jer ni posle 300 epizoda nije razjašnjena misterija političkog proročanstva koja je prezentovana u prva tri uvodna teksta ovog feljtona. Avaj, nastavak romana, kako će se ispostaviti, javnost nikada nije imala priliku da vidi, jer je tri dana pre najavljenog objavljivanja prvog članka u seriji, u noći između 28. i 29. maja izvršen tzv. Majski prevrat, u kome su ubijeni kralj Aleksandar Obrenović i njegova supruga Draga Mašin (Marković 2006, 377). Ovaj čin imao je gotovo kataklizmične razmere u tadašnjoj javnosti,

¹¹ Mihailo Obrenović je, po svedočanstvu autora teksta, o proroku Tarabiću saznao od izvesne vračare, baba Joke, za koju se tvrdi da je bila velika prijateljica kneza Miloša Obrenovića. Razgovor s njom, kao i tema magije i sudbine, navodno su ostavili veliki utisak na kneza Mihaila, pa je o svojim razmišljanjima ostavio i pisani trag (Mijatović 1903b).

ali je istovremeno od strane inventivnog urednika Pere Todorovića, upotrebljen kao *deus ex machina* u razrešenju novinarskog Gordijevog čvora, čime je do krajnjih granica rabljeni i zapetljani feljton, konačno dobio novi polet.

Majski prevrat i „Crno proročanstvo”

Premda su *Male novine* nakon atentata, tokom naredna četiri meseca, prestale da izlaze, list pod nazivom *Ogledalo: Zrake iz prošlosti*, čiji je urednik takođe bio Todorović, već prvi dan nakon ubistva objavio je početak dvodelnog feljtona nazvanog „Crno proročanstvo” (Todorović 1903a). U njemu su rekonstruisana do detalja precizna predviđanja koja su navodno najavila ovaj krvavi akt i unapred opisala smenu dinastija koja se kasnije stvarno odigrala. Naravno, kao što smo videli u opisu prethodnog serijala „Jedno proročanstvo”, ni najmanji nagoveštaj ovakvog zloslutnog predviđanja nije objavljen pre samog atentata. Pera Todorović stoga je svojim čitaocima pokušavao da plasira priču po kojoj je on ove podatke već dugo poznao, ali ih nije smeo javno obelodaniti zbog lične bezbednosti i društvene stabilnosti. On je u ova dva članka izneo tvrdnju da ga je 1902. godine kralj Aleksandar pozvao na informativni razgovor povodom tekstova o proročanstvu u *Malim novinama* i da je o ovoj temi, nešto kasnije, razgovarao i s kraljicom Dragom Mašin (Todorović 1903a).

Kralj je verovao da proročanstvo predviđa izrazito negativnu budućnost za dinastiju Obrenović i, prema tvrdnjama Todorovića, otvoreno je kritikovao njegovu uredničku odluku da o ovoj temi piše. Pera Todorović se, po sopstvenom svedočenju, branio tezom da je njegova namera bila da preduhitri protivnike vlasti, koji su proročanstvo, već veoma popularno u narodu, mogli da iskoriste za mobilizaciju protivnika krune. Razgovor Todorovića i kraljice, s druge strane, prenet je sa znatno više detalja i u njemu su otkrivene pojedinosti sadržaja tzv. „Crnog proročanstva”. Kraljica je istakla da je Čedomilj Mijatović u svojim prepričavanjima proročkih vizija zastao tačno u vreme dolaska kralja Aleksandra na presto, pa se iz tog razloga ona nije bojala onoga što je napisano, već onoga što tek treba da usledi. Na kraljičino insistiranje, Pera Todorović je konačno obrazložio sadržaj tog čuvenog zloslutnog proročanstva, navodno formulisanog od strane izvesnog Mateja iz Kremana, koga je okarakterisao kao mirnog čoveka ali i poznatog po tome što je „šenuo pameću”.

Svoje izlaganje otpočeo je predviđanjem koje se odnosilo na ubistvo kneza Mihaila Obrenovića u Topčiderskom parku 29. maja 1868. godine. Po ovom svedočenju, dan pre atentata, prorok Mateja pao je u trans u centru Užica i javno je pred brojnim svedocima vikao: „...ubiše nam knjaza!” Prema Todorovićevom opisu, Mateja je od strane prisutnih bio proglašen za „ludaka” i potom uhapšen od strane policije. Kada su se, međutim, njegova predviđanja sutradan

obistinila, saslušan je povodom eventualnog učešća u zaveri i organizaciji atentata, ali je ubrzo i oslobođen u nedostatku diskriminirajućih dokaza (Mijatovich 1917, 110-113).

Todorović tvrdi da je naknadno prorok ispitivan u Beogradu u Ministarstvu unutrašnjih poslova, a sa njim je navodno dugo razgovarao i sam knez Milan Obrenović. Na ovim saslušanjima Mateja je izneo i predviđanja koja su se odnosila na kneza Milana kao budućeg vladara, iznevši tvrdnje da će nakon smrti Mihajla presto naslediti njegov rođak koji će namučiti Srbiju, ali je i „kraljevskim vencem venčati”, proširiti i ojačati. Uprkos tome, Mateja je navodno predvideo da će kralja sustići zla kob i da će umreti u najboljem dobu, a da će njegov sin jedinač biti još gore sreće (Todorović 1903b). Nakon iznošenja ovih detalja, po sopstvenom svedočanstvu, Pera Todorović se u svom razgovoru s Dragom Mašin navodno konačno okrenuo predviđanjima koja su se odnosila na nju i kralja Aleksandra. Todorović je, kako tvrdi, saopštio surovu istinu, bez ikakvih ulepšavanja. Po ovoj verziji, „Crno proročanstvo” je predviđalo da kralj Aleksandar Obrenović neće imati poroda i da će umreti vrlo mlad, pre svoje tridesete godine. Proročanstvo je navodno tvrdilo i da će se kralj oženiti Srpkinjom iz građanskog staleža, koja će u potpunosti podeliti njegovu sudbinu. Pored toga, prorok je proricao da će smrt vladara značiti i gašenje njegove sveće, što je bila metafora za izumiranje loze Obrenovića i dolazak druge dinastije na presto. Kao što se da pretpostaviti, ovakva zloslutna vizija budućnosti ostavila je jak utisak na Dragu Mašin.

Neophodno je ponoviti da Pera Todorović o svim ovim preciznim predviđanjima piše tek nakon njihovog odigravanja. To znači da, iako on prepričava razgovore koji su se navodno odigrali pre Majskog prevrata, mi nemamo nikakve pouzdane dokaze, usmene ili pismene, da su se stvari zaista tako dogodile, već nam jedini izvor informacija predstavlja upravo svedočanstvo samog Todorovića. Naprotiv, u do tada objavljenim tekstovima u zemlji i inostranstvu nema pomena ovih predviđanja. „Crno proročanstvo” stoga u trenutku objavljivanja nije imalo ulogu predviđanja budućih događaja, već isključivo legitimisanja sadašnjosti i reinterpretacije prošlosti u skladu s aktuelnim političkim zbivanjima. Treba napomenuti da u svojim novinama Todorović ipak iznosi jedno predviđanje koje se načelno može opisati kao profetičko. Reč je o opisu vremena koje treba da nastupi nakon smrti kralja Aleksandra i gašenja loze Obrenovića. Po ovom predviđanju na vlast će doći druga dinastija koja ni sama neće biti dugovečna, nakon čega sledi period unutrašnjeg previranja. Proročanstvo navodno zatim predviđa dolazak strane sile koja će zavladati Srbijom, što će biti praćeno vremenom patnje i stradanja toliko užasavajućeg da će ljudi govoriti: „Otvorite se grobovi, da i mi živi u vas legnemo!” Uprkos tome, predviđanje se završava u pozitivnom tonu, nagoveštavajući pojavu spasilačke, ujediniteljske i oslobodilačke figure koja će doneti zlatno doba blagostanja u kome će i mrtvi poželeti da ponovo žive (Todorović 1903b).

Kao što smo već pomenuli, skraćena verzija ovog predviđanja pojavila se u uvodnim tekstovima feljtona „Jedno proročanstvo” još prethodne godine, ali se tada nije pominjala nikakva veza s Majskim prevratom, koji se u to vreme još uvek nije dogodio. Todorović je u ovom trenutku, međutim, ponovo iskoristio ovo maglovito predviđanje koje se idealno uklapalo u aktuelnu društvenu atmosferu haosa, beznađa i neizvesnosti, nastalu nakon svirepog ubistva kraljevskog para, da oslika apokaliptičnu viziju Srbije u budućnosti, koja će nakon izuzetno teškog perioda, ipak doživeti vreme blagostanja i prosperiteta. Ovo predviđanje u kasnijim interpretacijama zadobilo je kulturni status i najčešće je tumačeno kao najava Prvog svetskog rata. Činjenica je, međutim, da pre izbivanja ovog rata, nije bilo nikakve konkretne naznake u dostupnim verzijama Kremanskog proročanstva da će do globalnog sukoba doći, ali će nakon početka rata, ovo predviđanje u adaptiranom obliku, prilagođenom stvarnim događajima, biti predstavljeno kao jedno od krucijalnih u profetičkom narativu Tarabića. Pored toga, Karađorđevići su vladali bez prekida sve do Drugog svetskog rata, pa se navodna istinitost i proročki karakter i ovog predviđanja svakako može osporiti.

Pera Todorović izneo je u dvodelnom tekstu o „Crnom proročanstvu” i tezu da će predviđeni spasitelj Srbije, koji će se jednoga dana pojaviti „iz naroda”, biti u dalekoj vezi sa dinastijom Obrenović, što je navodno Draga Mašin doživela kao slabu utehu za zlu sudbinu o kojoj je već bilo reči. Ni ovo proročanstvo nije se obistinilo, premda su brojni vladari u budućnosti bili proglašavani za nagoveštenog heroja-spasitelja.¹² Ovo je ujedno bio i prvi tekst o Kremanskom proročanstvu u kome se proroku pripisuje predviđanje otkrića telefona (Todorović 1903b). Ovo predviđanje je naročito interesantno, jer je u članku praćeno kraljičinom tragičnom spoznajom da, ako je prorok uspešno predvideo otkriće telefona i oslobođenje srpskih teritorija od osmanlijske vlasti, nema razloga za postojanje sumnje u ostvarenje i ostalih njegovih predviđanja, uključujući i smrt kralja i nje same. To istovremeno predstavlja i zaključak koji Todorović evidentno pokušava da nametne i samim čitaocima. Naime, njegova namera je da kroz predstavljanje navodnih predviđanja o događajima koji su se već dogodili i kroz međusobno detaljno usklađivanje istorijskih činjenica i teksta predviđanja, izgradi prorokov autoritet kao nepogrešiv i primenjiv na događaje koji tek treba da se dogode. Ovo je matrica koja će biti upotrebljena i od strane svih ostalih popularizatora Kremanskog proročanstva sve do današnjeg dana.

Konačno, „Crno proročanstvo” predstavlja mesto u kome se ponovo pominje famozna tajna fascikla (u ovom slučaju dve), koja je navodno sadržala izveštaje Ministarstva unutrašnjih poslova o kremanskom proroku i njegovim predviđanjima, ali je kasnije misteriozno nestala. Todorović je tvrdio da je kralj Milan Obrenović lično uzimao i proučavao na dvoru ova dokumenta i predložio je kraljici da pokuša da do ove fascikle dođe, kako bi se i sama uverila u istinitost

¹² Više o dekonstrukciji mita o spasitelju (Žirarde 2000, 81-82).

ovih predviđanja. U kasnijim studijama o kremanskom proročanstvu postojanje ove fascikle smatrano je neupitnom činjenicom, pa je tako Radovan Kazimirović 1928. godine u svojim tekstovima u časopisu *Vreme* ustvrdio da: „Postojanje poverljivih policijskih akata o kremanskom proročanstvu (povodom ubistva Knjaza Mihaila) ne da se poreći. Ta su akta bila u fascikuli Ministarstva Unutrašnjih Dela za 1868. godinu” (Kazimirović 1928). Zvanični demanti ove informacije usledio je samo dva dana kasnije. Nakon intervencije državnih institucija i upravnika Državne arhive Rista Odavića, redakcija časopisa saopštila je da Državna arhiva nikada nije primila ova akta u svoj depo, pa da samim tim ona nisu mogla ni da nestanu. Ovo nije obeshrabilo Kazimirovića da već sledećeg dana u istom časopisu ponovi svoju tvrdnju, uz napomenu da su dokumenta verovatno nestala iz arhive Ministarstva, a ne Državne arhive (Kazimirović 1928).

Ovaj zaključak Kazimirović je ponovio i u svojoj monografiji *Tajanstvene pojave u našem narodu* 1939. godine, uz informaciju da je ta dokumenta Čedomilj Mijatović, kao ministar unutrašnjih poslova, donosio kralju Milanu Obrenoviću na uvid (Kazimirović 1999, 514). Na ovom slučaju možemo da vidimo kako u praksi funkcionišu dokazi koje popularizatori proročanstava koriste u svojoj agitaciji s ciljem potvrđivanja legitimiteta određenog predviđanja. Dakle, iako materjalne i istorijske činjenice sugerišu da je određena tvrdnja suprotna istini, ona se može predstaviti kao pogrešno protumačena ili se u budućim izdanjima ona može prilagoditi ili potpuno promeniti, jer je malo verovatno da će čitalac biti upoznat s ranije objavljenim tekstovima o ovoj temi.

Ovakvu praksu možemo da ilustrujemo modifikacijama u tumačenju imena proroka koji je navodno predvideo atentat na kneza Mihaila Obrenovića. Kao što smo već pomenuli, Todorović je u svojim tekstovima 1902. godine govorio o proroku po imenu Mateja iz Kremana, koji je dan pre atentata u Topčideru, na ulicama Užica, javno obelodanio kneževu sudbinu. U novinama *Velika Srbija*, štampanim u Solunu 1916. godine, u članku pod naslovom „Kremansko proročanstvo” ovo predviđanje pripisano je Milošu Tarabiću i navedeno je da je prorok ovog imena kasnije tim povodom saslušan u policiji. Mateja je, prema tome, preimenovan u Miloša (Jedan koji veruje 1916). Ovo, međutim, svakako predstavlja grešku, jer je Miloš Tarabić umro četrnaest godina pre ubistva Mihaila Obrenovića, pa nije mogao da prorokuje u Užicu dan pre atentata, niti da kasnije bude saslušan. Anonimni autor je verovatno zapravo mislio na Miloševog sinovca Mitra Tarabića.

Da su Pera Todorović i Čedomilj Mijatović pogrešili prilikom upotrebe imena Mateja (Matija), smatrao je i Radovan Kazimirović. On je 1928. godine u časopisu *Vreme* izneo tvrdnju da je zapravo reč o Mitru Tarabiću.¹³ U svojoj monografskoj studiji, međutim, on bez informisanja čitalaca o prethodno iznesenom

¹³ Ideju da su Mateja i Mitar zapravo ista osoba prihvatili su i Dragoljub Golubović i Dejan Malenković nakon Drugog svetskog rata (Golubović i Malenković 1989).

stavu i razlozima njegove promene potpuno menja svoje stanovište, tvrdeći da te reči zapravo „nije izgovorio Mitar Tarabić, koji toga dana nije ni bio u Užicu, niti ikada saslušan, već neki Matija, koji je imao telepatsku viziju i o kome su u svoje vreme pisali Čeda Mijatović i Pera Todorović” (Kazimirović 1999, 514). Prema tome, ne samo da su različiti autori pružali oprečne informacije i tumačenja, već je i isti autor u različito vreme ponekad pravio takve izmene, bez detaljnog objašnjenja svoje odluke.

S druge strane, postoje i primeri u kojima je moguće videti namerno dopisivanje delova koji ranije nisu postojali, odnosno falsifikovanje istorijskih izvora na koje se autori pozivaju, kako bi se tekst narativa uskladio sa željenim ciljem. Tako Radovan Kazimirović 1928. godine, citirajući tekst Čede Mijatovića koji je objavljen u *Malim novinama* 1902. godine, piše: „Kada je 1875. g. čiča Danilov kabinet raspustio skupštinu (a niko se tome nije nadao), tada je pok. Alja Protov rekao: 'Vidiš li kako se sve zbiva što je onaj prorekao'. A taj je bio Mitar Tarabić, iz Kremana” (Kazimirović 1928; Kazimirović 1999, 492). U originalnom izvoru na koji se autor poziva, međutim, nema pomena imena Mitar, niti bilo kakvog prezimena, već je prorok isključivo imenovan kao Mateja iz Kremana. Reč je, dakle, o Kazimirovićevoj svesnoj intervenciji.

Konačno, autori koji pišu o predviđanjima često nemaju unutrašnju koherentnost u svojim izlaganjima, pa se dešava da čitaocima predstave podatke koji su međusobno kontrarni. Kao što je Voja Antonić izvrsno primetio, tvrdnja Radovana Kazimirovića da je Mitar Tarabić mesec dana pre atentata na kneza proti Zariji rekao da je život Aleksandra Obrenovića „tanji od brade” i da „visi o koncu”, u neskladu je s njegovom ranijom tvrdnjom da je ovaj događaj Mitar prorekao na osnovu poruke njegovog pokojnog strica s drugog sveta. Ova diskrepanca leži u činjenici da je Kazimirović u istoj knjizi obelodanio podatak da se Miloš prvi put Mitru u snovima ukazao tek trideset godina nakon svoje smrti, a ubistvo kneza dogodilo četrnaest godina nakon što je prorok preminuo (Antonić 2002, 49). Bez obzira na ovu činjenicu, gotovo svi kasniji interpretatori i popularizatori proročanstva nastavili su da ponavljaju obe Kazimirovićeve izjave u svojim izlaganjima i da ih predstavljaju kao istine, ne uviđajući njihovu međusobnu nepomirljivost.

Period između atentata i Prvog svetskog rata

Nakon objavljivanja „Crnog proročanstva” krajem maja 1903. godine, u novinama *Narodni list* oktobra iste godine objavljena su još dva teksta nepoznatog autora o predviđanjima kremanskih proroka. U prvom članku je konstatovano da se u inostranstvu, naročito Rusiji, piše o političkim proricanjima srpskog seljaka iz Kremana koja su se u potpunosti obistinila (Nepoznati autor 1903a). Au-

tor podseća čitaoce da je o ovom fenomenu već ranije pisao Čedomilj Mijatović i ponavlja osnovna predviđanja koja je on već izneo, poput onih koja opisuju atentat na kneza Mihaila, krunisanje kralja Milana i njegov razvod, ubistvo kralja Aleksandra i Drage Mašin, kao i ponovni dolazak Karađorđevića na presto. Pored toga, pomenuto je predviđanje po kome će i kralj Petar Karađorđević biti zle sreće¹⁴ i koje najavljuje da će nakon njegove vlasti Srbijom zavladatai „tuđinci” i nastupiti teška vremena. Prikaz proročanstva ipak se završava u pozitivnom tonu, kao i kod Pere Todorovića, uz predviđanje da će se pojaviti junak iz naroda koji će strance proterati i uspostaviti doba blagostanja. Premda se ovo predviđanje može protumačiti kao najava Prvog svetskog rata, činjenica je da ga je Pera Todorović prvi ispričao kraljici Dragi, kako bi u očajničkom pokušaju probao da kroz predviđanje, po kome ni dinastija Karađorđević neće dugo vladati, makar ublaži zloslutne vesti o njenoj porodici koje joj je upravo saopštio. On je ustvrdio da će spasitelj koji će osloboditi zemlju biti po „dalekoj, dalekoj vezi od loze Obrenovića”, što je kraljici bilo od male utehe (Todorović 1903b). U drugom tekstu o kremanskom proročanstvu u *Narodnom listu*, koji se pojavio svega četiri dana kasnije, preneseno je svedočanstvo čoveka koji se odazvao na poziv redakcije upućen osobama koje o ovom proročanstvu imaju izvesna saznanja koja žele javno da podele. On je, međutim, samo potvrdio legitimitet proroka i njegovih predviđanja, za koje je navodno čuo tokom rada u državnoj službi i to posredno, preko činovnika koji je proroka poznao (Nepoznati autor 1903b).

Pored ovog slučaja, u periodu pre Prvog svetskog rata tekstovi o Kremanskom proročanstvu su se povremeno pojavljivali i u drugim državama osim Rusije. Tako je Čedomilj Mijatović, kao ambasador u Londonu 1906. godine (američko izdanje pojavljuje se naredne godine), objavio svoju monografiju *Kraljevska tragedija: Priča o ubistvu kralja Srbije Aleksandra i kraljice Drage*, čije prvo poglavlje nosi naziv „Čudno proročanstvo” i u kojoj se na brojnim mestima poziva na predviđanja vidovitih Kremanaca (Mijatovich 1906). U ovoj studiji međutim, praktično nema do tada neobjavljenih informacija i ona se prvenstveno oslanja na pominjane feljtone „Jedno proročanstvo” i „Crno proročanstvo”. Jedina novina je da je prorok u ovoj iteraciji na engleskom jeziku prekršten u Matu (od Mateja) i da se po prvi put eksplicitno navodi ime Petra Karađorđevića kao navodno prorokovanog naslednika prestola (Mijatovich 1906, 3-5), iako su

¹⁴ Ovo nije bio izolovani slučaj predviđanja brze smrti novog kralja, Petra Karađorđevića. Iznad Beograda se 11. juna uveče 1905. godine ukazala jaka svetlost. Po rečima Kazimirovića, štampa je u danima koji su usledili izveštavala da je taj fenomen tobožnje znamenje koje najavljuje kralj kratke vladavine Karađorđevića, a *Narodni list* pisao je da su na nebu bila vidljiva slova P.U.A, koja su nosila značenje „Petar ubija Aleksandra”. Preklapanje datuma atmosferske pojave s datumom Majskog prevrata evidentno je doprinelo osudi kralja Petra kao kraljeubice i tumačena su kao najava njegove smrti, što će se ispostaviti kao netačno (Radulović 2024, 173).

ostali pomenuti akteri proročanstva bezimeni. Za razliku od prethodnih navoda Pere Todorovića koji je u „Crnom proročanstvu” za buduću vlast nove dinastije pisao da „ni ona neće bit dugovečna”, Mijatović ovom prilikom precizno navodi da će novi kralj „vladati oko tri godine i zatim nestati”. Kako primećuje Slobodan Marković, pošto je delo „Kraljevska tragedija” upravo objavljeno oko tri godine nakon dolaska kralja Petra na vlast, evidentno je da je Mijatović u to vreme očekivao pad vlasti Karađorđevića (Mijatović 2008, 105).

Mijatović je ispričao svoja saznanja o Kremanskom proročanstvu i jednom engleskom časopisu, o čemu saznajemo posredno preko grčkog lista *Akropolis*, koji je 1906. godine preneo svojim čitaocima istu priču. U Srbiji se prevod grčkog članka pojavio 1909. godine iz pera Vladana Đorđevića,¹⁵ u delu *Ministar u apsu* (Đorđević 1909, 655-657). Kremanski prorok opet je oslovljen kao Mata, a članak je ispunjen već poznatim predviđanjima. Značaj ovog teksta, međutim, leži u činjenici da je Đorđević bio ministar prosvete i privrede u vladi Nikole Hristića I po sopstvenom svedočenju sećao se svake reči izgovorene na sednici kada je saopštena odluka kralja Milana da abdicira. Slučajno je naišao na tekst, a kako je poznavao grčki jezik, osetio se prozvanim da ga prevede i demantuje. On je tvrdio da na toj sednici nije bilo nikakvog pominjanja Kremanskog proročanstva ili proroka, što negira tvrdnju Čedomilja Mijatovića da su, pod pritiskom ostalih ministara, on i premijer Hristić zatražili famoznu tajnu fasciklu iz državne arhive. Šta više, postojanje ovih akata je još jednom ozbiljno dovedeno u pitanje, a slično se može reći i za kredibilitet Mijatovića povodom tvrdnji vezanih za proročanstvo. Ipak, treba istaći da je Đorđević bio lekar, naučnik i otvoreni ateista, koji je gajio izrazitu averziju prema svim oblicima sujeverja, uključujući prorokovanje, te i njegove tvrdnje o ovom događaju moramo uzeti s dozom opreza. Po Mijatovićevom svedočanstvu, prilikom njegovog obrazloženja neizbežnosti abdikacije kralja Milana pred predstavnicima vlade, zbog navodne sudbinske predodređenosti predskazane od strane kremanskog vidovnjaka, Đorđević je izjavio: „Zar te nije sramota da potežeš u ozbiljnoj raspravi, i u tako ozbiljnoj i tragičnoj prilici kao što je ova, tvoju ludu veru u predskazanja neke budale? Ko je taj Mata iz Kremana? Gde, kada i šta je on predskazao? Verujem da su sve to gluposti” (Mijatović 2008, 99). Iste, 1909. godine kada se pojavio Đorđevićev prevod s demantijem, nemački listovi u Berlinu i Štutgartu

¹⁵ Vladan Đorđević bio je političar, književnik, naučnik, akademik i oficir. Doktorirao je medicinu i specijalizovao hirurgiju u Beču. Osnovao je Srpsko lekarsko društvo, pokrenuo list *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo* i jedan je od osnivača *Srpskog društva Crvenog krsta*. Postavio je temelje sanitetske službe u Srbiji i inicirao je uvođenje javne rasvete, kanalizacije i vodovoda, i pokrenuo kaldrmanje beogradskih ulica i izmeštanje groblja s Tašmajdana na Novo groblje. Obavljao je funkciju predsednika i ministra inostranih dela u vladi u periodu 1897-1900. Nakon sukoba s kraljem Aleksandrom oko njegove ženidbe s Dragom Mašin, povukao se iz aktivne politike (Mijatović 2008, 104).

pisali su o Kremanskom proročanstvu, pri čemu su naročito naglašavali predviđanje nadolazeće neminovne propasti Srbije (Kazimirović 1999, 495).

Čedomilj Mijatović u časopisu *The Occult Review* objavio je 1915. godine članak pod naslovom „Šta me je dovelo do okultizma”, u kome je svoju prisnost ezoteriji objasnio trojakim razlozima: 1. Informacijama o magiji koje je tokom života zadobio kroz izloženost brojnim svedočanstvima svoje majke o slučajevima vraćanja i racionalno neobjašnjivog magijskog delovanja, ali i brojnim sličnim primerima u dnevnoj politici, poput tvrdnji prijatelja kralja Milana i kralja Aleksandra da je jedino magijom moguće objasniti zanesenost ovih monarha njihovim ljubavnicama Artemizom Hristić i Dragom Mašin (Mijatović 2008, 97); 2. Upoznavanjem s vidovnjaštvom, kako kroz lično iskustvo, jer su mu po sopstvenom svedočenju svi važni životni događaji prorokovani kada je imao četrnaest godina, tako i kroz važne političke događaje i sudbine vladara, uključujući kraljicu Nataliju, Dragu Mašin, ali i Napoleona i predviđanja Nostradamusa; 3. Iskustvima vizija i konverzacija s duhovima, poput svoje majke, kralja Aleksandra, cara Dušana ili Mijatovićevog mentora u spiritističkim krugovima, Vilijama Steda, stradalog na Titaniku 1912. godine. U ovom članku, pomalo iznenađujuće, Mijatović je kremanskom vidovnjaku Mati posvetio manje od pola stranice, stavljajući akcenat na predviđanje otkrića telefona i gotovo ne pominjući političko proročanstvo, osim navodne najave proglašenja kraljevine i oslobođenja Niša od Turaka (Mijatovich 1915, 81-94).

Dve godine kasnije, 1917. godine, Mijatović u Londonu objavljuje *Uspomene balkanskog diplomate*, u kojima ponovo detaljno obrazlaže okolnosti pod kojima su se članovi tadašnje vlade navodno upoznali sa sadržajem Kremanskog proročanstva. Kako primećuje Slobodan Marković, Mijatović u ovoj knjizi briše predviđanje koje je, kao što smo prethodno videli, sam dodao u delo *Kraljevska tragedija*, po kome je Petar Karađorđević trebalo da „nestane” nakon tri godine vlasti. Kako se to evidentno nije dogodilo, jer je kralj Petar u trenutku objavljivanja memoara još uvek vladao Srbijom, Mijatović je jednostavno prethodni umetak odstranio. Međutim, kako Prvi svetski rat još uvek nije bio završen, u ovoj verziji sačuvao je predviđanje o rođaku dinastije Obrenović kao budućem heroju spasiocu koji će proterati neprijateljskog osvajača, objediniti srpske zemlje i doneti zlatno doba blagostanja, što će se opet pokazati kao promašaj (Mijatović 2008, 95; Mijatović 2008, 105).

Vredan pomena je i podatak da je u ovoj knjizi Mijatović obelodanio da je Majski prevrat bio predviđen i u jednoj spiritističkoj seansi u Londonu, koja je održana 16. marta 1903. godine.¹⁶ Psihometristkinja Džulija Barčel iz Bredforda navodno je imala viziju kraljoubistva i do tančina opisala budući atentat,

¹⁶ Po rečima Vilijama Steda, seansa se zapravo odigrala 20. marta 1903. godine (Stead 1903, 31-36).

premda Mijatović o tome saznaje posredno. Iako je bio pozvan da prisustvuje inicijalnoj seansi, ona je odložena za večernji termin, zbog prisustva velikog broja ljudi koji su ometali koncentraciju vidovnjakinje, a odloženoj seansi Mijatović nije lično prisustvovao zbog već ugovorenih diplomatskih obaveza u Bakingamskoj palati. Četiri dana kasnije, međutim, nakon što je saznao detalje događaja od nekoliko prisutnih lica, po sopstvenom svedočenju upozorio je kralja Aleksandra pismom o zloslutnom predskazanju, savetujući ga da preuzme dodatne bezbednosne mere opreza, bez navođenja pojedinosti vizije. Nije dobio nikakav odgovor, iako je nekoliko godina kasnije saznao da je pismo koje mu je kralj navodno napisao pre slanja zapravo uništio pukovnik Mašin, jedan od zaverenika (Mijatović 2008, 145-147). O ovom nesvakidašnjem događaju prvi put saznajemo iz lista *The Review of Reviews*, koji je uređivao organizator same seanse, Vilijam Sted, objavljenog 1903. godine u Londonu, nekoliko meseci nakon atentata (Stead 1903, 31-36). O pismu, koje su 1914. godine zaverenici pronašli u ličnoj kasi kralja Aleksandra, u kojem je Mijatović upozorio kralja da treba da neguje dobre odnose s oficirima, govorio je oficir Stevan Šapinac (Mijatović 2008, 153). Indikativno je, međutim, da je Mijatovića na seansu pozvao (i o njoj kasnije izvestio) sam Sted, koji je bio dobro upoznat s činjenicom da Mijatović s njim deli spiritistička uverenja, te da ga je pre seanse zamolio da donese „nešto vezano za kralja Milana ili kraljicu Nataliju”. Sami prisutni svedoci dali su različita viđenja seanse, a dvoje prisutnih su negirali da se događaj odigrao na opisani način, uključujući i ličnog sekretara Vilijama Steda. Kako ovaj pažnje vredan slučaj nije direktno povezan s Kremanskim proročanstvom, u ovom radu neće biti detaljnije istražen, već će to biti ostavljeno za neku narednu priliku. Stiće se pak utisak da je Sted, slično Peri Todoroviću u Srbiji, sam atentat senzacionalistički iskoristio *post festum*, za povećanje popularnosti svog novinskog lista i ezoteričkog *Društva za proučavanje psihičkih pojava* (*The Society for Psychical Research*), čije je seanse u to vreme redovno organizovao, oslanjajući se, pritom, na Mijatovićeve iskrena spiritistička uverenja. Pored toga, neobično je da ovaj upečatljivi primer kontakta s onostranim Mijatović nije naveo dve godine ranije u pomenutom članku „Šta me je dovelo do okultizma”, iako se u njemu pojavljuju drugi primeri navodne komunikacije s duhovima, poput vizije duha kralja Aleksandra ili cara Dušana, koje ponavlja i detaljnije elaborira i u knjizi *Uspomene balkanskog diplomate*.

Slično tome, Šarl Riše, francuski naučnik, dobitnik Nobelove nagrade za medicinu, ali i notorni parapsiholog i rasista, tvrdio je kako je noć uoči Majskog prevrata, s još nekoliko učesnika, prisustvovao seansi u Parizu na kojoj je primljena poruka: „Banka, smrt vreba porodicu”, koju prisutni nisu uspeali da protumače. Sutradan se dogodilo ubistvo u Beogradu, a Riše je dan nakon toga iz novina saznao informaciju da se kraljičin otac zvao Panka (zapravo se zvao Pantelija – Panta), pa je zaključio da sličnost termina Banka i Panka nedvosmi-

sleno povezuju zloslutnu poruku s predskazanjem atentata. Ovo svedočanstvo je jedan od primera koji je Riše u svojoj studiji *Trideset godina istraživanja psihičkih pojava* (*Thirty Years of Psychological Research*) iskoristio kao argument za promociju koncepta kriptestezije, koji se odnosio na percepciju informacija na nesvesnom ili paranormalnom nivou, bez posredovanja poznatih čula (Richet 1923, 166).

Završna razmatranja

Brojni narodi sveta rođenju znamenitih ljudi i značajnim istorijskim događajima pridaju dozu mistike, vezujući ih za čudnovata, sveta i mitska znamenja, proročke snove ili vizije (Zlatković 2024, 103). Dragana Antonijević stoga opravdano ističe da su skoro svi najznačajniji događaji u istoriji Srbije i najvažniji momenti iz života srpskih vladara bili predskazani (Antonijević 2000, 1). Kazimirović u svojoj studiji, uz Tarabiće, navodi predviđanja čak šesnaest vidovitih ljudi zabeleženih u istorijskim izvorima i domaćoj etnografiji i nekolicine njih poznatih po divinaciji na osnovu astro-meteoroloških fenomena i „knjigama starostavnim” (Kazimirović 1999, 209-229, 286-301, 457-490). Početak Prvog srpskog ustanka navodno su, po epskoj poeziji, najavile neobične atmosferske, astronomske i seizmološke pojave (Janković 1951, 115; Pantelić 1954, 90-91), njegovu propast škripanje kivota „svetog kralja studeničkog” (Protić 1892, 26). Značajnu sudbinu Karađorđa Petrovića kao oslobodioca Srbije i „cara u opancima” preokao je Starac Stanj Šćekić (Milićević 1894, 82), a smrt nagovestilo pomračenje sunca (Kazimirović 1999, 293).¹⁷ Sudbinu Miloša Obrenovića i ponovni povratak na vlast navodno je predvidela gatara (Popović 1950, 185), a smrt najavila polomljena grana Takovskog grma (Antonijević 2000, 21). Ovaj stoletni hrast pod kojim je Miloš na Cveti podigao Drugi srpski ustanak smatrao se sudbinski povezanim s dinastijom Obrenović (Marušić 2017, 106-120). Neobično iznenadno rođenje kneza Mihajla Obrenovića tokom izleta u šumi blizu Kragujevca (Kanić 1985, 306) sudbinski je odredilo i njegovu iznenadnu smrt u Topčiderskoj šumi, a sve to najavile su brojne gatare (Popović 1950, 181), pojava dve bezrepe zvezde, odnosno haloa na nebu (Janković 1951, 39, 113, 126) kao i lomljenje druge grane grma (Marušić 2017, 114). Konačno, sam Majski prevrat navodno je predskazalo veliko nevreme koje je 1902. godine iz korena iščupalo Takovski grm (Antonijević 2000, 6-21). Slobodan Jovanović navodi da se ovaj događaj zapravo dogodio u junu 1901. godine, ali ističe da je uništenje mitskog znamenja porodice Obrenović u kombinaciji s prelaskom u katoličanstvo kraljice Natalije, majke kralja Aleksandra, aprila 1902. godine, u sujever-

¹⁷ O brojnim primerima snoviđenja, znamenja i predviđanja vezanih za rođenje, život i smrt vožda Karađorđa Petrovića (Zlatković 2024, 103-118).

nom svetu izazvalo uverenje da je kralj „dvojako izgubljen: i kao čovek i kao vladalac” (Jovanović 1936, 245).¹⁸ Kao što smo, međutim, mogli da vidimo na primeru Kremanskog proročanstva, u najvećem broju slučajeva, na osnovu dostupnih informacija, sama predviđanja nisu bila produkt predikcije već postdikcije, i retrodatiranja, odnosno obelodanjena su nakon što su se predviđeni događaji obistinili.

Autoritet proroka i legitimitet proročanstva gradi se pomoću pogodnih i ostvarenih predviđanja. Uprkos činjenici da predikcija, odnosno predviđanje, po definiciji označava najavu budućih događaja na čije se obistinjenje još uvek čeka, u velikom broju slučajeva i u značajnom obimu proročanstva predstavljaju kolekciju tzv. postdikcija ostvarenih istorijskih događaja, kako bi se ugled proroka i narativa brže etablirao. Reč je o fenomenu *Vaticinium ex eventu* (predviđanje nakon događaja), koji podrazumeva da je navodno predviđanje izvesnog događaja zabeleženo tek nakon što se događaj o kome je reč već dogodio ili je sadržaj proročanstva izmenjen nakon događaja kako bi predviđanje odgovaralo istorijskim činjenicama (Soulen and Soulen 2001, 204). U ovom radu imali smo prilike da upoznamo proces konstrukcije kremanskog mita od njegovog nastanka do Prvog svetskog rata, kao i način političke utilizacije jednog proročanstva u lokalnom kulturno-istorijskom kontekstu, čime smo otvorili pitanje međusobnog odnosa koncepta političkog proročanstva i političkog mita.

Saša Nedeljković objašnjava da pojam mita uključuje više od šest različitih značenja, pri čemu za našu temu prevashodno imaju značaja prva tri definisana modela (Nedeljković 2007, 39-40). Prva upotreba ovog pojma odgovara klasičnoj enciklopedijskoj definiciji, pri čemu se smatra da mit podrazumeva tradicionalna predanja koja govore o davnim ili izmišljenim događajima koji objašnjavaju poreklo pojedinih grupa ili čoveka uopšte. Drugo značenje naglašava kulturni aspekt ovog pojma, pri čemu mit podrazumeva korpus priča ili pesama koje predstavljaju značajan deo duhovne kulture nekog naroda ili pak celokupne civilizacije (poput hrišćanskog ili kosovskog mita). Konačno, mit se upotrebljava i kao označilac svojevrstnog društvenog konstrukta, pa se u skladu s tim ovaj pojam odnosi na nešto nestvarno, neprovereno, nedokazivo, neistinito ili manipulativno.¹⁹ Prva dva značenja mogu se povezati s pojmovima „istorija” i „tradicija” i upućuju na nešto prošlo, materijalno i statično, dok se treće značenje može povezati s pojmovima „predrasuda” i „stereotip” i upućuje na proces mitologizacije, odnosno nešto savremeno, dinamično i konstruisano. Krem-

¹⁸ O brojnim glasinama vezanim za Obrenoviće, uključujući profetičke (Radulović 2024, 381-402).

¹⁹ Preostala tri značenja mita mogu se poistovetiti sa legendom, arhetipom i „primitivnom svešću” i odnose se na: 1. događaje i ljude koji dobiju mitski oreol; 2. interne kognitivne mape ljudskog uma (uglavnom u naučnoj literaturi); 3. „nelogičan“, „iracionalan“ ili „mističan“ model razmišljanja i/ili ponašanja (Nedeljković 2007, 39-40).

sko proročanstvo, prema tome, definitivno može biti posmatrano kao mitski narativ, naročito kroz prizmu drugog i trećeg navedenog značenja ovog pojma, jer se ovaj narativ u javnosti doživljava kao veoma značajan deo srpske duhovne baštine, ali istovremeno predstavlja i politički konstrukt upotrebljen u brojnim kriznim situacijama s ciljem manipulisanja javnošću kako bi se ostvarili izvesni ciljevi i nametnuli politički stavovi, kao što smo detaljno imali prilike da vidimo u prethodnom delu teksta.

Ivan Kovačević naglašava manipulativnu funkciju mita kao najznačajniju, jer ga posmatra kao sredstvo za stvaranje predstava i definiše kao proizvod sukobljenih interesa (Kovačević 2006, 48). U tom smislu, mit je koncept koji je vanvremenski i večan, jer će uvek biti interesnih grupa i pojedinaca koji će se služiti mitologizacijama kako bi ostvarili sopstvene ciljeve u segmentiranom društvu. Mit, međutim, nije isključivo produkt manipulacije kojom dominantna skupina pokušava da održi ili nametne sopstvene vrednosti društvu u celini, već može biti glas otpora podređene grupe koja nije u stanju da to sama uradi. Kovačević stoga zaključuje da je mit uvek izazvan, bilo kao nametanje interesa, bilo kao izraz otpora (Kovačević 2006, 49). Dakle, mit je uvek ispunjen značenjem i ima funkciju u savremenom društvu. Kremansko proročanstvo je, kao što smo videli, inicijalno imalo funkciju da opravda društveno neprihvatljiv razvod i abdikaciju kralja Milana Obrenovića. Prema tome, mit je nastao kao produkt instrumentalizacije narodnih verovanja s ciljem ostvarenja interesa dominantne grupe. Kasnije, međutim, njegova funkcija je više puta menjana i mit je, između ostalog, upotrebljavan u agitaciji politički podređenih subjekata kako bi pokušali da promene za njih nepovoljno stanje u društvu, poput predviđanja smene dinastija početkom dvadesetog veka i dolazak Karađorđevića na vlast ili pobeđe srpske vojske u Prvom svetskom ratu, u vremenu izgnanstva i okupacije.

Nedeljković primećuje da uprkos uverenjima da mit predstavlja samo survival ranijih vremena, koji je u vreme racionalizma prevaziđen i koji treba posmatrati isključivo kao deo folklora, on još uvek aktivno živi, potreban nam je i evidentno deluje i kao faktor stabilizacije i kao destruktivni element (Nedeljković 2007, 37-38). Kovačević u sličnom duhu u potpunosti odbacuje mogućnost postojanja kulturnih prežitaka lišenih značenja, jer takav zaključak, po njegovom mišljenju, predstavlja isključivo zabludu istraživača, a ne realan nedostatak društvene uloge i ističe da jedan isti mit može imati različite funkcije u različitim vremenskim periodima (Kovačević 2006, 50). Pored toga, mit može potpuno da promeni svoj sadržaj i funkciju, što zapravo predstavlja proces konstrukcije novog narativa koji nikada nije potpuno nov, jer nastaje brikoliranjem i kombinovanjem starih elemenata (Kovačević 2006, 50-51). Isto tako, u novom kontekstu stari mit može da poprimi potpuno novu društvenu ulogu, a da ostane u istovetnom obliku u kome je ranije postojao. Kremanski mit se zato nikako ne može posmatrati isključivo kao deo tradicijske kulture koji je lišen značenja i funkcije

u savremenom kontekstu. Naprotiv, ovaj mit se konstantno redefiniše i njegovi elementi se menjaju i prilagođavaju novim društveno-političkim okolnostima, a sam mit se povratno upotrebljava kao instrument za oblikovanje društva i izazivanje društvenih promena ili očuvanje postojećeg poretka. Promene koje je ovaj mit doživeo tokom istorije nisu ga učinile manje vrednim ili funkcionalno impotentnim, već isključivo svedoče da je reč o aktivnom društvenom procesu i fenomenu koji i danas ima značajnu društvenu ulogu. Nove verzije Kremanskog proročanstva nisu potpuno nove tvorevine, već predstavljaju amalgam koji je prilagođen savremenim društvenim potrebama.

Pavlović ističe da je relativno lako fabrikovati proročanstvo, jer nema pravila i restrikcija kojih potencijalni autor mora striktno da se pridržava (Pavlović 2001, 54). Istinitost predviđanja se gotovo nikad ne razmatra ili dovodi u pitanje nakon isteka predviđenog roka, bez obzira na njihov ishod, a prihvatanje proročanstva u javnosti u najvećoj meri zavisi od popularnosti i medijske eksponiranosti samog proroka. Kada se naglasi da je nešto predviđeno od strane proroka s društveno prepoznatim i priznatim autoritetom, taj podatak se u značajnom delu javnosti prihvata kao istinit bez kritičke distance ili provere. Karen Armstrong, slično tome, smatra da je istinitost mita bazirana na njegovoj delotvornosti, a ne na činjeničnim podacima (Armstrong 2005, 17). Dakle, mnogo je značajnije da mit ostvari funkciju koja mu je namenjena prilikom formiranja ili redefinisavanja od toga da li i u kojoj meri sam narativ odgovara preciznim istorijskim podacima. U slučaju proročanstava, ovo usaglašavanje može biti naknadno obavljeno kako bi se obogatila baza ispunjenih predviđanja na osnovu kojih se dalje gradi i usavršava prorokov legitimitet. Prorok se posmatra samo kao medijum svetog otkrovenja, pa je njegova odgovornost kao prenosnika, a ne kreatora informacija, značajno umanjena. U skladu s tim, promašeno predviđanje najčešće se ne karakteriše kao prevara ili laž, već se može objasniti pogrešnim čitanjem ili nerazumevanjem same poruke (Pavlović 2001, 54-55). Istinitost samih predviđanja, prema tome, od sekundarnog je značaja, ili praktično irelevantan faktor. Mirča Elijade smatra da je osnovna funkcija mita da utvrdi poželjne modele ponašanja (Eliade 1963, 8) i ističe da onog trenutka kada mit bude javno prezentovan, on postaje neposredna istina i osnova apsolutne istine, koja je bazirana na tautološkoj premisi: "Tako je, jer je rečeno da je tako" (Elijade 2003, 130). Kovačević izvrsno primećuje da čak i kada se dekonstrukcijom otkloni sintagmatski nivo mita i osvetle latentne poruke i funkcije, on ne može služiti za predviđanje budućnosti, ali ima potencijal da bude upotrebljen za identifikaciju i razumevanje društvene realnosti, jer mit zapravo predstavlja „sredstvo za konzumiranje postojećeg stanja, a može da bude i svest za njegovo revolucionisanje" (Kovačević 2006, 49-50). Na osnovu svih prezentovanih podataka, a u skladu s navedenim teorijskim opažanjem, možemo da zaključimo da osnovna funkcija Kremanskog proročanstva nikada nije bila predviđanje budućnosti, već

legitimisanje sadašnjosti i reinterpretacija prošlosti u skladu s aktuelnim političkim tokovima. Kao što smo imali prilike da vidimo, ovaj mit je u više navrata uspešno upotrebljavan kao revolucionarni katalizator, ali i kao mehanizam za legitimisanje postojećeg poretka.

Reference

- Antonić, Voja. 2002. *Kremansko neproročanstvo, studija jedne obmane*. Beograd: V. Antonić.
- Antonijević, Dragana. 2000. "“ Okultna istorija’: predskazanja i verovanja o srpskim vladarima i znamenitim događajima u 19. veku." *Godišnjak za društvenu istoriju* 7(1): 1-22.
- Armstrong, Karen. 2005. *Kratka istorija mita*. Beograd: Geopoetika.
- Chedomille Mijatovich. 1906. *A Royal tragedy; being the story of the assassination of King Alexander and Queen Draga of Servia*. London: Eveleigh Nash.
- Eliade, Mircea. 1963. *Myth and Reality*. New York: Harper & Row.
- Elijade, Mirča. 2003. *Sveto i profano*. Novi Sad: Budućnost.
- Janković, Nenađ. 1951. *Astronomija u predanjima i umotvorinama Srba*. Srpski etnografski zbornik 63(28).
- Jovanović, Slobodan. 1936. *Vlada Aleksandra Obrenovića*, knj.3. Beograd: Geca Kon.
- Kanic, Feliks. 1985. *Srbija: Zemlja i stanovništvo*, 1. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Kazimirović, Radovan. 1999. *Tajanstvene pojave u našem narodu: Kremansko proročanstvo*, (Fototipsko izdanje iz 1939.). Beograd: Dečija knjiga.
- Kovačević, Ivan. 2006. *Mit i umetnost*. Beograd: Čigoja štampa.
- Marković, Slobodan. 2001. „Grof Čedomilj Mijatović – protestantski duh među Srbima". U *Liberalna misao u Srbiji: prilozi istoriji liberalizma od kraja XVIII do sredine XX veka*, uredili Jovica Trkulja i Dragoljub Popović, 247-280. Beograd: Centar za unapređenje pravnih studija.
- Marković, Slobodan. 2006. *Grof Čedomilj Mijatović*. Beograd: Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Marušić, Aleksandar. 2017. "Rudničko-takovski kraj, Milošev ustanak i vladarski dom Obrenovića: Uticaji i prožimanja". *Srpske studije* 7: 98-123.
- Mijatovich, Chedomille. 1917. *The Memoirs of a Balkan Diplomatist*. London, New York, Toronto and Melbourne: Cassel and Co.
- Mijatović, Čedomilj. 2008. *Uspomene balkanskog diplomate*. Beograd: Biblioteka RTS
- Milićević, Milan Đ. 1867. „Život Srba seljaka". *Glasnik srpskog učenog društva* 22: 109-178.
- Milićević, Milan Đ. 1873. „Život Srba seljaka". *Glasnik srpskog učenog društva* 37: 79-208.
- Milićević, Milan Đ. 1877. „Život Srba seljaka". *Glasnik srpskog učenog društva* 45: 293-332.
- Milićević, Milan Đ. 1894. *Život Srba seljaka*. Beograd: Državna štamparija kraljevine Srbije.
- Milićević, Milan Đ. 1931. *Iz uspomena Milana Đ. Milićevića*. Beograd: Srpski književni glasnik 33(7).
- Mijatovich, Chedo. 1915. "What led me to Occultism". *The Occult Review* 21 (February): 81-94.

- Nedeljković, Saša. 2007. *Čast, krv i suze*. Beograd: Zuhra.
- Pantelić, Dušan. 1954. „Nebeske prilike pred Prvi srpski ustanak”. *Istorijski glasnik* 1-2: 89-101.
- Pavlovic, Srdja. 2001. “‘Mirror, Mirror on the Wall...’ Prophecies, Horoscopes, and the Politics of the Paranormal in Serbia (1992-2000)”. *Spaces of Identity* 1: 49-65.
- Perović, Latinka. 1983. *Pera Todorović*. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”.
- Popović, Sreten. 1950. *Putovanje po novoj Srbiji*. Novi Sad: SKZ.
- Protić, Antonije. 1892. *Povesnica vožda Karađorđa*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Radić, Radmila. 2009. *Narodna verovanja, religija i spiritizam u srpskom društvu 19. i u prvoj polovini 20. veka*. Beograd: Inis.
- Radulović, Nemanja. 2024. „Folk Spiritism: Between Communication with the Dead and Heavenly Forces“. *Religions* 15(988):1-14. <https://doi.org/10.3390/rel15080988>
- Radulović, Nemanja. 2024. „Obrenovići i glasine kao folklorni žanr“. U *Obrenovići i književnost*. Uredili Dragana Vukićević i Aleksandar Pejčić, 381-406. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Radulović, Nemanja. 2024. „Prilozi proučavanju srpskog spiritizma”, *Serbian Studies Research* 14 (1): 65–111. 10.46793/SSRXV.065R
- Radulović, Nemanja. 2024. „Proročanstva i gradski folklor“. U *Snovi, proročanstva i izmenjenja stanja svesti u folklornim žanrovima*, uredili Smiljana Đorđević Belić i Nemanja Radulović, 151-194. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Richet, Charles. 1923. *Thirty Years of Psychical Research: Being A Treatise on Metapsychics*. New York: The MacMillan Company.
- Soulen, Richard N & Kendall R. Soulen. 2001. *Handbook of Biblical Criticism*. Westminster: John Knox Press.
- Stajić, Mladen. 2020. „Politička upotreba proročanstva u Indoneziji“. *Etnoantropološki problemi* 15 (1): 269-311. <https://doi.org/10.21301/eap>
- Stead, William Thomas. 1899. “Ex-King Milan of Servia. Character Sketch”. *The Review of Reviews* 20: 129-138.
- Stead, William Thomas. 1903. “A Clairvoyant Vision of the Assassinations at Belgrade“. *The Review of Reviews* 7(28) Iss 163: 31-36.
- Zlatković, Branko. 2024. „Vožd Karađorđe Petrović – snovi proročanstva i izmenjena stanja svesti“. U *Snovi, proročanstva i izmenjenja stanja svesti u folklornim žanrovima*, uredili Smiljana Đorđević Belić i Nemanja Radulović, 103-122. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Žirarde, Raul. 2000. *Politički mitovi*. Beograd: Čigoja štampa.

Izvori

- Đorđević, Vladimir. 1909. *Ministar u apsu*. Beograd: Štamparija St. M. Ivkovića i komp. Golubović, Dragoljub i Malenković, Dejan. 1989. *Kremansko proročanstvo: šta je bilo, šta nas čeka*. Beograd: BIGZ.
- Jedan koji veruje. 1916. „Kremansko proročanstvo”. *Velika Srbija*, br.14. 23.4.1916.
- Kazimirović, Radovan. 1928. „Kremansko proročanstvo – prilog ispitivanju vidovitosti, proricanja i verovanja u našem narodu”. *Vreme*. 4.-26. 12. 1928.

- Mijatović, Čedomilj. 1902a. „Jedno proročanstvo”. *Male Novine*, br. 126. 9.5.1902.
- Mijatović, Čedomilj. 1902b. „Jedno proročanstvo”. *Male Novine*, br. 127. 10.5.1902.
- Mijatović, Čedomilj. 1902c. „Jedno proročanstvo”. *Male Novine*, br. 128. 11.5.1902.
- Mijatović, Čedomilj. 1902d. „Jedno proročanstvo”. *Male Novine*, br. 129. 12.5.1902.
- Mijatović, Čedomilj. 1903a. „Jedno proročanstvo” (prva knjiga). *Male Novine*. 9.1.1903.
- Mijatović, Čedomilj. 1903b. „Jedno proročanstvo” (druga knjiga). *Male Novine*. 6.5.1903.
- Nepoznati autor. 1903a. „Proročanstvo”. *Narodni list*. 12.10.1903.
- Nepoznati autor. 1903b. „Još nešto o proročanstvu onog seljaka iz Kremana”. *Narodni list*. 16.10.1903.
- Petrović, Momčilo. 2014. „Neverovatna životna priča Čedomilja Mijatovića: Umalo postao patrijarh”. *Blic*, 9.11.2014. <https://www.blic.rs/riznica/istorije/neverovatna-zivotna-prica-cedomilja-mijatovica-umalo-postao-patrijarh/x97zk0c>
- Todorović, Pera. 1902a. „Jedno proročanstvo”. *Male Novine*, br. 117. 30.4.1902.
- Todorović, Pera. 1903a. „Crno proročanstvo 1”. *Ogledalo*. 29.5.1903.
- Todorović, Pera. 1903b. „Crno proročanstvo 2”. *Ogledalo*. 31.5.1903.

Mladen Stajić

The Institute of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade
mladen899@yahoo.com

The Politics of Prophecy and the Prophecy of Politics: The Kremna Prophecy from Its Origins to the First World War

This paper offers a diachronic overview of the origin, evolution, and political utilization of the prophecy made by the clairvoyant members of the Tarabić family from the village of Kremna, covering the period from the late 19th century up to the First World War. The aim is to demonstrate how prophecies concerning the future of the state, its people, and rulers were incorporated into day-to-day politics and strategically instrumentalized by the media, whereby political forces played a decisive role in shaping the final form of the predictions themselves. Major events in Serbian history, such as the May Coup, are described in various versions of the «Kremna Prophecy», which underwent continual additions and modifications. This case study, with particular attention to the roles of Pera Todorović and Čedomilj Mijatović, seeks to show that the primary social function of the prophecy was not to forecast future events, as it claimed, but to legitimize the present and reinterpret the past in line with current political circumstances. Prophecies thus become narratives used both to interpret and construct reality, and to legitimize the political establishment that disseminates these interpretations through the media. The accuracy of the predictions themselves, as

will be demonstrated, is of secondary importance; the credibility of the prophets is established retrospectively, through the repetition of supposedly fulfilled predictions concerning events that occurred prior to the prophecy's public disclosure. This «vicious circle» offers valuable insight into the way politics can use prophecy as both a symbol and part of national identity, ultimately serving to resolve specific societal crises by framing contemporary political developments as the inevitable outcome of destiny or the will of a «higher power.»

Keywords: political prophecies, divination, future prediction, Kremna Prophecy, Tarabić family, May Coup

*Politique de la divination et divination de la politique:
La Prophétie de Kremna depuis sa création jusqu'à
la Première Guerre mondiale*

Des événements importants de l'histoire de la Serbie sont décrits dans les différentes versions de la *Prophétie de Kremna*, qui au cours du temps a subi des remaniements et des changements constants. Dans ce travail sera fait un aperçu de la création et de l'utilisation politique initiale des prédictions des membres voyants de la famille Tarabić, dans la période juste avant, au cours et après le Coup d'état de Mai. L'intention est de montrer la manière dont les prédictions sur l'avenir de l'État, du peuple et le destin des gouvernants ont été incorporées dans la politique quotidienne et instrumentalisées par les médias à la fin du 19e et au début du 20e siècle, où la politique avait une influence décisive sur la forme finale des prédictions elles-mêmes. L'étude de cas de la phase initiale de la formation de ce récit, avec un aperçu particulier du rôle de Pera Todorović et de Čedomilj Mijatović, a pour l'objectif de montrer que sa fonction sociale première ne se trouve pas dans la divination proclamée des événements futurs, mais dans la légitimation du présent en accord avec les circonstances politiques actuelles.

Mots clés: prophéties politiques, divination, prédiction de l'avenir, *Prophétie de Kremna*, les Tarabić, coup d'état de mai

Primljeno / Received: 18.03.2025.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 31.05.2025.